

Heritage Regimes and the State. Ur. Regina F. Bendix, Aditya Eggert in Arnika Paselmann. – Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2012 (Göttingen Studies in Cultural Property; 6). – 422 str.

Obsežen zbornik je knjiga v nizu publikacij interdisciplinarne raziskovalne skupine »Cultural Property«³ (<http://cultural-property.uni-goettingen.de/>), ki ima sedež na göttingški univerzi in jo podpira Nemška raziskovalna družba. Najprej je povezovala raziskovalce z göttingške in hamburške univerze, od leta 2011 pa v razširjeni sestavi sodelujejo v njej kulturni in socialni antropologi, ekonomisti, izvedenci za trgovsko in mednarodno pravo. V ambiciozen raziskovalni projekt je bilo v prvi fazi (2008–2011) povezanih šest podprojektov: 1. Komunikacijski vzorci in odločanje o kulturnih dobrinah v Mednarodnem forumu in World Intellectual Property Organization (vodila ga je etnologinja/antropologinja Regina Bendix), 2. Pravo in ekonomija kulturnih dobrin. Ekonomska analiza institucij, ki ustvarjajo pravila (ekonomist Kilian Bizer in ekonomski pravnik Gerald Spindler), 3. Procesi konstitucije »Svetovne dediščine« in njihov pomen v Kambodži (socialna in kulturna antropologinja Brigitta Hauser-Schäublin), 4. Trans-kulturno avtorstvo, copyright in film. Primer pogrebniških obredov med Toraji na Sulaveziju, Indonezija (Brigitta Hauser-Schäublin, Beate Engelbrecht), 5. Zvoki in toni kot kulturna dobrina? (kulturni antropolog Thomas Hengartner), 6. Konstitucija kulturne posesti kot del mednarodnega pravnega režima in njen razvoj (mednarodni pravnik Peter-Tobias Stoll). V drugi fazi (2011–2014) pa tečejo raziskave, ki poglobljajo spoznanja o ustvarjanju kulturnih dobrin, s posebno pozornostjo na udeležence oz. akterje, diskurze, kontekste in pravila: 1. Novi izzivi za mednarodno pravo o kulturi (Peter-Tobias Stoll), 2. Etika pogajanja in etika v pogajanjih in urejanje kulturne posesti (Regina Bendix), 3. Vrednotenje in blagovljenje (angl. *commoditization*) dediščine. Primerjalna študija izbire in načinov na državni ravni (Regina Bendix), 4. Kulturna dediščina med suverenostjo domorodnih skupin, državo in mednarodnimi organizacijami v Indoneziji (Brigitta Hauser-Schäublin), 5. Sporne zbirke, različne zahteve po posesti v razpravah in pogajanjih 40 let po sprejetju Unescove konvencije o načinih prepovedi in preprečevanja nedovoljenega uvoza, izvoza in prenosa lastništva kulturnih dobrin (Brigitta Hauser-Schäublin, Peter-Tobias Stoll), 6. Geografske oznake. Kulinarična dediščina kot kulturna dobrina (agrarni ekonomist Achim Spiller, kulturni antropolog Bernhard Tschofen).

Kulturne dobrine in njihovo lastništvo postajajo v zadnjih desetletjih ob izjemnem pobilagovljenju (angl. *commodification*) kulture, predvsem kulturne dediščine, vse aktualnejša tema ne le za etnološke/antropološke raziskave, temveč tudi iz vidika ekonomije in prava, ki sta neposredno vpleteni, ko gre za reševanje konkretnih, zelo raznovrstnih načinov prisvajanja in prilaščanja kulturnih dobrin. Te prakse so razpete med niz možnosti, ki jih določata nasprotujoča si odnosa: ali

³ Zvezo *cultural property* (CP) je mogoče sloveniti na različne načine: kot *kulturne dobrine* (ta pomen je vezan na uradno Unescovo rabo iz haške Konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (1954), vendar je pojem kulturna dobrina v skoraj šestih desetletjih dobil več pomen-skih odtenkov. Pomeni pa tudi kulturno posest, posedovanje kulture oz. kulturno lastnino/lastništvo, kar je danes pomembno vprašanje razprav o dediščini. – Raziskovalna skupina CP koncept razume »holistično«: vanj vključuje tako konkretne materialne artefakte kakor tudi »mentifakte«, intelektualne značilnosti, vsebine in »avtorstvo«, ki so nerazločljivi del obstoja nesnovne dediščine. Za slednje pojasnilo se zahvaljujem Regini Bendix. – V tem smislu tudi v tej predstavitvi smiselno uporabljам izraza kulturna dobrina in kulturna posest.

vpleteni želijo kulturo in dediščino postaviti na tržišče ali pa želijo to preprečiti. S tem so povezani tudi ekonomski, ideološki, kolektivni in individualni dobički, o katerih pač ni – ob tako različnih okoliščinah v postkolonialnem in poznomodernem svetu – mogoče posploševati. Zato se skupina ukvarja s preučevanjem kulturnih dobrin na tekmiškem presečišču prioritet med kulturnimi, pravnimi, ekonomskimi in širšimi družbenimi diskurzi, in sicer tako, da je pozorna na akterje, diskurze, kontekste in pravila, ki soustvarjajo pomen kulturnih dobrin, na problematično naravo koncepta »kulturna dobrina«, na razumevanje in razlago koncepta. Raziskave potekajo kot mikro-študije, ki obravnavajo različne ravni, na katerih se dogaja prisvajanje/prilaščanje kulturnih dobrin, in na izhodišča institucij, ki oblikujejo pravne in ekonomske modele, torej med kroženjem z mikro na makro raven in nazaj. Pomemben del dejavnosti, ki je v podporo raziskavam, je povezanost na eni strani s široko mrežo izvedencev po vsem svetu, na drugi pa z akterji na prizoriščih empiričnih raziskav. Na spletni strani skupine so sprotno predstavljene njene dejavnosti: mdr. je organizirala več konferenc in predstavitev projekta, za širšo komunikacijo je odprla blog, vsi dogodki, poročila in publikacije pa so prosto dosegljivi na spletu.

Raziskovalci sprotne spoznanja predstavljajo in objavljajo v različnih medijih, na spletni strani so dosegljivi tudi posamični članki (*working papers*), raziskana problematika pa je dobila prostor v knjižnih izdajah zbirke »Göttingen Studies on Cultural Property«, v kateri je doslej izšlo šest knjig: 1. Regina Bendix, Kilian Bizer in Stefan Groth (ur.), *Die Konstituierung von Cultural Property: Forschungsperspektiven* (2010); 2. Hauser-Schäublin, Brigitta (ur.), *World Heritage Angkor and Beyond Circumstances and Implications of UNESCO Listings in Cambodia* (2011); 3. Maria Julia Ochoa Jiménez, *Der Schutz materieller Kulturgüter in Lateinamerika. Universelles, regionales und nationales Recht* (2011); 4. Stefan Groth, *Negotiating Tradition – The Pragmatics of International Deliberations on Cultural Property* (2012); 5. Kilian Bizer in Matthias Lankau (ur.), *Sui Generis-Gesetze zum Schutz von Folklore: Interdisziplinäre Perspektiven* (v tisku); 6. Regina F. Bendix, Aditya Eggert in Arnika Paselmann (ur.), *Heritage Regimes and the State* (2012).

Zadnja knjiga o dediščinskih režimih in državi je rezultat dveh mednarodnih konferenc, na katerih so udeleženci primerjalno obravnavali mednarodne dediščinske režime oz. načine upravljanja z dediščino in njihovo uveljavljanje na državni ravni. Prva konferenca »Dediščinski režimi in država« je potekala junija 2011 v Göttingenu, druga – »Ustanove, območja in skupnosti. Perspektive o translokalni nesnovni kulturni dediščini« – pa na začetku julija 2011 v Italiji ob tristranskem francosko-nemškem-italijanskem sodelovanju.

Glavna vprašanja, s katerimi se spoprijema 25 avtoric in avtorjev (na konferencah jih je bilo več, a niso vsi vključeni v publikacijo), so bila: Kaj se zgodi, ko države ratificirajo Unescove konvencije? Kakšno je razmerje Unescovih ciljev z lokalnimi, regionalnimi in državnimi prizadevanji za promocijo kulture? Katere nove ustanove pri tem nastajajo? Gre torej za učinke – prevode in interpretacije – Unescovih konvencij v različnih okoljih. Študije primerov so iz 17 držav Evrope, Afrike, Karibov in Kitajske, z različno zgodovino in politično ureditvijo; vse ponazarjajo, kako se Unescova globalna želja častiti in počastiti kulturno raznovrstnost tudi sama diverzificira. V tem smislu je o globalnem sistemu dediščine mogoče govoriti kot o skupku množice prilagoditev, kako ustvarjati in upravljati z dediščino.

Prispevki so po »Predgovoru« in »Uvodu« urednic in poglavjem »Med poljubnostjo in inženiringom. Koncepti in naključnosti v oblikovanju dediščinskih režimov« (K. Kuutma)

razporejeni v tri večje skupine: Doseg (post)kolonialnega občutja in nadzor, Plasti zaščitnih režimov in državnih politik, Države in njene »reči«. Procesi izbiranja, administrativne strukture in izvedensko znanje. Sledijo trije splošni Komentarji (D. L. Brenneis, R. Coombe, L. Smith) in Primerjalna presoja (Ch. de Cesari).

Urednice na začetku razgrinjajo multidisciplinarno raziskovalno polje dediščine: v njem so nekateri zaposleni z dokumentiranjem lokalnih vplivom na izbor dediščinskih fenomenov za različne reprezentativne sezname, drugi si prizadevajo za varstvo in upravljanje dediščine, za rabe dediščine v turizmu in prostem času, spet tretji ponujajo kritične poglede na ustvarjanje dediščine v preteklosti in danes. Tako študij dediščine spremlja svoj objekt raziskav. Izhajajo desetine multidisciplinarnih in specializiranih mednarodnih revij. V razprave o dediščine se vključujejo poleg Unesca številni posvetovalni odbori (npr. ICOM, ICOMOS), ki so globoko zainteresirani, da so njihove aktivnosti podprte s temeljitimi znanstvenimi raziskavami.

Eno zanimivejših spoznanj te knjige je, da ratifikacija Unescovih konvencij (zlasti Konvencije o svetovni dediščini, 1972, in obeh konvencij o kulturni dediščini 2001, 2003) daje državam moč nad dinamiko kulturne dediščine – dobrine, ki celo brez mednarodne urejevalne pozornosti kaže na kompleksnost lastništva in pravnih odredb. Mednarodne konvencije se ne srečujejo le z raznorodnimi državnimi politikami, temveč tudi s spremljajočim birokratskim upravljanjem, ki lahko ima ali pa nima svojih praks v zvezi dediščino in njenim upravljanjem. Nadalje primerjave med državnimi kulturnimi politikami kažejo, da imajo podobne birokratske oblike lahko zelo različne rabe in učinke, prav tako pa se za iste cilje ali namene lahko uporabljajo različne strategije.

Koncept »režim« je tu rabljen v pomenu mednarodne zakonodaje (tako kakor npr. za področje trgovine, dela, informacijske tehnologije, javnega zdravstva itn.), ki naj bi bila splošno koristna; tako se akterji angažirajo v pogajanjih pri oblikovanju sporazumov, pogodb itn. Ob tem je navadno značilno, da nastajajo nove ustanove, kakršne so npr. meddržavne komisije. Njihova naloga je, da promovirajo Unescove konvencije, imajo pregled nad njihovim uveljavljanjem in sledijo morebitnim težavam.

Unesco ni mednarodna oblast, niti ne mednarodni zakonodajalec. Ob njem nastaja širša upravljavska mreža, v kateri se oblikujejo odločitve in odredbe. Vendar to ne pomaga uravnotežiti razlik v zgodovini in gospodarstvu različnih držav in potrditi ideologije Združenih narodov, ki želi biti globalna, tj. vključujoča za vse države, območna združenja in interesne skupine. To nazorno in kritično kažejo tu zbrani empirični primeri. Ko so mednarodne konvencije ratificirane na državni ravni, se morajo države spoprijeti z njihovim uveljavljanjem, ki vključuje interpretacijo ali prevod v lokalni sistem. Prav to stičišče mednarodnega in državnega upravljanja je glavni interes te knjige: kakšna je dinamika glede na dediščino kot prizorišče priposestevovanja kulture, tj., kako se ustvarjanje dediščine seka z odkrivanjem in uporabo moči kulture kot vira in s tem povezanimi lastninskimi pravicami in odgovornostmi.

Ob tem se je smiselno vprašati, ali je v primeru konvencij o kulturnih dobrinah in kulturnih praksah kaj drugače kakor pri konvencijah o okolju, varnosti, trgovini, prometu itn. Vse sprejete konvencije sprožijo administrativne postopke in ukrepe, ki zahtevajo nove urade in uradnike, odgovorne za uveljavitev novih norm v kompleksnih družbenih sistemih

Namen Unescovih konvencij o dediščini je bil postaviti niz pravil za imenovanje in izbor kulturnih dobrin in praks za svetovne sezname, s splošnim ciljem, da opogumi varovanje in

zaščito skupnega kulturnega bogastva človeštva. Vsako konvencijo spremljajo izvedbena navodila in vsaka zahteva neko administrativno telo, ki svetuje prijaviteljem, spelje imenovanje in ugotavlja težave in vprašanja za meddržavne komisije, ki odločajo o primernosti imenovanj. Po ratifikaciji konvencije države pristopnice potrebujejo administrativne strukture in upravljavski okvir na državni ravni, ki skrbi za dosjeje prijav dediščine in, če so uspešne, nadaljnje načrte.

Ob obeh konferencah so ugotovili dvoje: prvič, velik del Unescovih načrtov »se zgubi v prevodu« ali se spremeni, čim konvencije vstopijo v upravljanje držav, in drugič, izvajanje mednarodnega dediščinskega režima se dogaja skupaj z drugimi dediščinskimi režimi, pri čemer imajo akterji na državni, regionalni in krajevni ravni različno moč nad izbranimi vidiki kulture, ki so bili pred Unescovimi pobudami redko deležni pozornosti ali nadzora države.

Da bi imeli prispevki pri obravnavi omenjenih dveh podmen čim večjo primerjalno vrednost, so bila pripravljena vprašanja, ki so uporabna tudi za kake podobne ali prihodnje raziskave.

Prvi niz vprašanj se nanaša na prijave za uvrstitev na sezname dediščine, na izbirne (ali morebiti izključitvene) postopke, skupine akterjev in ustanove, udeležene v tem procesu, in razvoj sestavin upravljanja z dediščino (npr.: Kako se izbere predmet/prakso za kandidaturo? Kako lokalne zamisli o kulturni dediščini vplivajo na izbor? Kakšno je razmerje teh zamisli z duhom Unescove predloge? Kako in komu je zaupan izbor? Kakšna so pravila in politika v tem procesu? Kateri akterji in skupine so udeleženi v procesu imenovanja? Ali obstajajo (tekmiški) interesi v primerjavi z Unescocom? Kdo spodbudi imenovanje? Ali gre pri tem za pogajanja? Se pri tem uresničuje pobude od spodaj? So vključeni ne-državni akterji? Ali in kateri so mehanizmi izključevanja? Kakšna so razmerja med lokalno/državno in mednarodno ravni? So opazne razlike med mednarodnimi organizacijami in državami pristopnicami? Katere pravne in družbeno povezovalne ustanove so bile ustanovljene za oblikovanje procesa imenovanja? So pri tem upošteevane lokalne prakse? Kdo prevzema stroške imenovanja? Kdo pri tem morda pomaga? Ali so v zvezi s snovno in nesnovno dediščino nastali kaki posebni poklici oz. delovna mesta? Kakšno je razpoložljivo znanje o samem imenovanju in Unescovem pomenu dediščine, kakšno je znanje o obveznostih v zvezi s tem? Kakšna je vloga ekspertov in njihovega znanja v postopkih imenovanja?)

Drugi niz obravnava uresničevanje uspešnih imenovanj, njihove akterje in ustanove, zlasti pa pravice uporabnikov in ugotavljanje vpliva na kulturne elemente, ki so bili uvrščeni na sezname (npr.: Katere ustanove, akterji so odgovorni za izvedbe? Ali obstajajo državna merila za določitev te odgovornosti? Kdo je lastnik oznak »nesnovna kulturna dediščina«, »spomenik, kulturna pokrajina ali spomin svetovne dediščine«? Kdo določa pravice uporabe in kako se to uresničuje? Katere skupine in posamezniki so vpleteni v vrednotenje in razvoj objekta/prakse kulturne dediščine in s kakšnimi interesi? Je pri tem opazno tekmovanje ali sodelovanje? Kdo lahko uporablja nesnovno kulturno dediščino in s kakšnimi nameni? Kakšni programi se ob tem razvijajo in kakšen ideološki pogled na kulturo razkrivajo? Kako je poprejšnje vrednotenje kulturne preteklosti in tradicije navzoče v novih ustanovah? Kakšen je vpliv uvrstitve na sezname na nadaljnji razvoj objektov/praks – v smislu opredelitve in blagovljenja?)

Vsa ta vprašanja seveda presegajo možnosti dokumentiranja in raziskave, kakor ju lahko izvede en sam etnograf. Vendar prispevki v knjigi kažejo, da sta bili začetni podmeni potrjeni: veliko je namreč pričevanj o tekmištvu dediščinskih režimov, pri čemer si za nadzor ne prizadevajo samo človeški akterji, temveč tudi režimi, kakor se uresničujejo prek birokratskih ustanov in procesov ter usmerjajo akterje in njihove kulturne prakse v nepredvidljivo dinamiko.

Posamični vidiki upravljanja z dediščino so povzeti v treh sklepnih komentarjih in splošnem povzetku. Primerjalna spoznanja, ki naj bi bila tudi vnaprej deležna kritičnih premislekov in pomembna za oblikovanje primerne politike dediščine, opozarjajo, kako in zakaj se mednarodni dediščinski režim, ki sam po sebi postaja posebna kulturna praksa, spreminja v mnogotere, neenake dediščinske režime: razlogi so v različni birokraciji (to npr. razločno ponazarjajo italijanski, kitajski, švicarski »model«), politični zgodovini (npr. Kuba, Barbados, Portugalska), prejšnjih vrednotenjih (npr. Evropa vs. Daljni Vzhod, Nemčija), dediščinskih strategijah (nacionalno konstitutivne, turistične in širše gospodarske, emancipacijske, prestižne, samoidentifikacijske itn.) od lokalne do mednarodne ravni (pri Uzbekih, na Barbadosu, Kubi, v Kambodži, na Portugalskem, tudi v povezavi z afriškimi državami) in razmerjih moči med interpreti. Ta spoznanja kar kličejo po nadaljevanju kritičnih obravnjav, ki pa naj ne hromijo moči in pobud, povezanih z dediščinskimi praksami, temveč naj bodo v podporo vključitvi kritičnih spoznanj v odločanje o odločitve o njih.

Ingrid Slavec Gradišnik

Mednarodna konferenca *Narodni heroji in zvezde* / International Conference *Heroes and Celebrities of the Nation*

(Ljubljana, 24.–25. maj 2012)

V prostorih Univerze v Ljubljani (Hribarjeva dvorana) je spomladi potekala mednarodna interdisciplinarna konferenca z naslovom *Narodni heroji in zvezde. Slavni možje in žene v Sloveniji in Srednji Evropi / Heroes and Celebrities: Prominent Women and Men in Slovenia and Central Europe*, ki sta jo organizirala Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Inštitut za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Posvečena je bila obravnavi izjemnih posameznikov in posameznic, ki so pomembno prispevali k oblikovanju nacionalne identitete. Namen je bil opozoriti na »generativni potencial posameznikov in posameznic pri oblikovanju skupnosti, pri čemer etnološka spoznanja nadgrajuje z ugotovitvami drugih ved, npr. antropologije, zgodovinpisja, literarnih ved, slovenistike, germanistike, sociologije kulture, religiologije, psihologije itd.«

Prvi dan so predavanja potekala v slovenščini: v prvem delu je Mira Miladinović Zalaznik predstavila grofa Auersperga, politično piščočega predmarčnega pesnika Anastazija Grüna, ki se je potegoval za pravice Slovencev, ter tematizirala njegov odnos do slovenskih sodobnikov (Prešeren, Kordeš, Dežman, Cimperman). Ana Beno je predstavila Andreja Čehovina, avstro-ogrskega vojaškega junaka, ter prizadevanja lokalne skupnosti po ohranitvi spomina nanj. Igor Grdina naj bi predstavil Ivana Hribarja in njegov potencial narodnega junaka, vendar je to predavanje odpadlo. Drugi del je začel Jurij Fikfak s splošnejšo obravnavo kanonizacije in marginalizacije junakov, zvezdnikov in svetnikov, pri čemer je osvetlil dileme o tem, kako posameznik ali posameznica postane in ostane junak, zvezdnik ali svetnik. Jože Hudales je predstavil junake in junakinje socialističnega dela na konkretnem primeru: pri rudarjih in udarniškem delu. Sledile so obravnave, vezane na folklorne in literarne like. Sara Špelec je pozornost namenila Kekcu